

TOPÇUBAŞOV BEYNƏLXALQ ARBITRAJI

CAVABDEH MEMORANDUMU

OMEX Energy BVI
Wickhams Cay 1, Road
Town Böyük Britaniya
Virgin Adaları
– İDDİAÇI –

6C

ARKEN
125 Müstəqillik Prospekti,
Nova Arkada, Arkadiya
Respublikası
– CAVABDEH –

10.05.2025

MÜNDƏRİCAT

Contents

İstifadə olunmuş mənbələr	3
Faktların təqdimatı	5
Arqumentlərin xülasəsi.....	7
Arqumentlər.....	8
I. Arbitraj tribunalının yurisdiksiyası dövlətin suveren tənzimləmə səlahiyyətinə aid məsələlər baxımından məhdudlaşmalıdır.....	8
A. Milli hüquq normalarının təfsiri və ya dövlətin normativ aktlarının hüquqi qüvvəsinin qiymətləndirilməsi Arbitraj Məhkəməsinin səlahiyyətindən kənardır.....	8
B. Sazişin 22-ci maddəsi dövlətin daxili normativ aktlarının qiymətləndirilməsini tələb etdiyindən, həmin məsələlər üzrə mübahisəyə baxmaq Arkadiya Məhkəmələrinin yurisdiksiyasına daxildir.	9
II. İddiaçının zərurət yaranacağı təqdirdə cavabdeh tərəfindən əldə olunacaq neft kvotası və məbləğinə dəyişiklik edilməsi barədə razılığın olması və müqavilənin tərkib hissəsi (implied terms) qismində nəzərə alınmalı olması ilə bağlı mövqeyi əsassızdır.....	10
A. Zərurət yaranacağı təqdirdə Sazişin 14.1-ci maddəsinə dəyişiklik edilməsinin mümkünlüyü barədə razılığın olması həm onun bağlanması zamanı qarşıya qoyulmuş məqsədlə, eləcə də, cavabdehin niyyəti ilə kəskin ziddiyət təşkil edir.	11
III. İddiaçının qeyd etdiyinə əksinə hazırkı mübahisə üzrə dünya miqyasında neftin qiymətinin dəyişməsi fors-major hal kimi deyil, kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir.	13
A. Sazişin 21-ci maddəsi ilə işin faktiki hallarının qarşılıqlı təhlili mövcud münasibətdə hər hansı fors-major halın mövcudluğuna dəlalət etmir.	14
B. Tərəflər arasında yaranmış mübahisədə fors-major mövcud olsaydı belə, Sazişə uyğun olaraq İddiaçı dərhal fors-major hal və onun təsirləri barədə rəsmi bildirişlə məlumat verməli idi.	15
C. Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT Prinsiplərinin yeddinci maddəsinə uyğun olaraq fors-major halın mövcudluğuna dair müəyyən edilmiş meyarların təhlili hazırkı iş üzrə belə bir halın olmasını istisna edir.....	16
D. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq iqtisadi şəraitdəki qiymət dəyişikliklərini fors major hal kimi yox, adi kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir.....	17
IV. Cavabdeh tərəfindən Sazişə birtərəfli qaydada xitam verilməsi hüquqauyğun və əsaslı olmuşdur.....	18

A. İddiaçı tərəfindən yol verilən çatışmazlıqlar Sazişdə müəyyən edilmiş əhəmiyyətli pozuntu anlayışı ilə uyğunluq təşkil edir	18
V. Cavabdeh İddiaçıya öz müstəsna hüquqlarından istifadə üçün heç bir maneə yaratmamışdır və buna görə də dolaylı müsadirə yoxdur.	20
Arbitraja Müraciət	23

İstifadə olunmuş mənbələr

I. Milli qanunvericilik

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, 1999 (6.1.5; 390.1; 404.1; 421.1)
2. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsi, (77.1)
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 422-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenum Qərarı

II. Beynəlxalq mənbələr

1. Cessna Finance Corporation Gulf Jet LLC-yə qarşı 2014-cü il tarixli iş. (ICC Case No. 18769)
2. Stati Qazaxıstan Respublikasına qarşı 2017-ci il tarixli iş
3. Methanex Corporation v. United States of America adlı beynəlxalq investisiya arbitraj işi
4. ICC Case No. 7365 (1997)
5. Siemens A.G. Argentina Respublikasına qarşı iş
6. Parencu Ecuador Ltd. Ekvador Respublikasına qarşı iş (ICSID Case No. ARB/08/06), 2019
7. Beynəlxalq Satış Müqavilələri Konvensiyası üzrə Məsləhətçi Şuranın 20-ci rəyi
8. Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT prinsipləri
9. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnşaf Təşkilatı (İƏİT)-nin Xarici Mülkiyyətin Müdafiəsi Haqqında Konvensiyasının Layihəsi və İƏİT Şurasının Konvensiya Layihəsi Haqqında Qərar
10. Dayanıqlı İnşaf üzrə Beynəlxalq İnstitutun Ticarət Müzakirəçiləri üçün Davamlılıq Alətləri: Ticarət və İnvestisiya 2030 Dayanıqlı İnşaf Gündəliyinə Nail Olmaq üçün vasitə kim
11. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Müqavilələr Hüququ haqqında Vyana Konvensiyası, 23 May 1969, BMT Müqavilələr Toplusu, cild 1155, s. 331, Maddə 60(3).
12. UNIDROIT, “Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT Prinsipləri 2016”, maddə 7.3.1

III. Doktrinal mənbələr

1. Beynəlxalq İnfrastruktur İnvestisiyaları və Maliyyələşdirilməsində Müqavilələrin Dəyişdirilməsi və ya Yerinə Yetirilməməsi üçün Çətinlik və Halların əhəmiyyətli şəkildə dəyişilməsi Əsas Kimi: Praktiki Mülahizələr
2. Implied Terms in English Contract Law, Second Edition, Richard Austen-Baker
3. Treitel, G.H., The Law of Contract, 17-ci buraxılış, Sweet & Maxwell, 2020, s. 221.

Faktların təqdimatı

Hazırkı mübahisə üzrə tərəflər 2000-ci ildə Böyük Britaniyanın Vircin adalarında təsis edilmiş, neft və qaz yataqlarının istismar müddətinin artırılması üçün Süni İntellekt (Sİ) əsaslı həllər üzrə ixtisaslaşmış ortamiqyaslı şirkət Omex Energy BVI (bundan sonra - “**İddiaçı**”) və Arkadiya Respublikasının Dövlət Enerji Şirkətidir (bundan sonra - “**Cavabdeh**”). İddiaçı 2015-ci ildə Cavabdeh ilə əlaqələr yaradaraq Savalan yatağının bərpası üçün rəqabətədavamlı təklif irəli sürdü.

**1 Avqust
2015**

Tərəflər arasında Savalan yatağı üçün “İyirmi beş illik bərpa və hasilatın pay bölgüsünə dair” Saziş imzalanmışdır. Saziş çərçivəsində İddiaçı Yatağın modernləşdirilməsi, istehsal həcmnin artırılması və əhəmiyyətli istehsal hədəflərinə çatmaqla bağlı öhdəliklər qəbul etmişdir. Cavabdeh isə öz növbəsində İddiaçıya Yataq, mövcud quyular, qurğular və avadanlıqlar üzərində müstəsna hüquqlar vermişdir.

**3 avqust
2015**

İctimaiyyəti məlumatlandırmaq məqsədilə rəsmi press-reviz dərc edilmişdir.

2016-2019

İddiaçı Yataqda fəaliyyətə başladıqdan sonrakı dövrdə hesabat dərc etmişdir. İddiaçı nəzərdə tutulmuş hədəfə tam çatmamış, ikinci ilin sonunda hasilatı ümumilikdə 15% artırmışdır.

8 Aprel 2020

İddiaçı Cavabdehə Sazişdə müəyyənləşdirilmiş həcmdə və qiymətə uyğun olaraq neft tədarük ediləcəyi təqdirdə gəlir marjalarının əhəmiyyətli dərəcədə azalacağını əsas gətirməklə, Sazişin on dördüncü maddəsinə dəyişiklik edilməsi məsələsinin müzakirə edilməsini təklif etmişdir azaldacaq, İddiaçı bu müddəanın yenidən müzakirə edilməsini təklif etsə də, Cavabdeh Sazişin

	bağlanması zamanı qarşıya qoyulan məqsədi əsas gətirməklə həmin təklifi qəbul etməmişdir.
18 Aprel 2020	Tərəflər yaranmış mübahisələri həll etmək məqsədilə görüş keçirərək öz hüquqi mövqelərini ortaya qoysalar da, danışıqlar nəticəsiz qalmışdır.
6 mart 2023	Cavabdeh investisiya öhdəliklərinin, istehsalat hədəflərinə dair şərtlərin, yerli bazarda neft təchizatındakı çatışmazlıqların ciddi şəkildə pozulduğunu əsas gətirərək İddiaçıya defolt bildiriş göndərmişdir.
20 iyun 2023	Cavabdeh qeyd olunan çatışmazlıqların xəbərdarlıq müddəti ərzində aradan qaldırılmamasını nəzərə almaqla Sazişi birtərəfli qaydada ləğv etmişdir.

Arqumentlərin xülasəsi

1. Arbitraj tribunalının yurisdiksiyası dövlətin suveren tənzimləmə səlahiyyətinə aid məsələlər baxımından məhdudlaşdırılmalıdır. .
2. İddiəçinin zərurət yaranacağı təqdirdə cavabdeh tərəfindən əldə olunacaq neft kvotası və məbləğinə dəyişiklik edilməsi barədə razılığın olması və müqavilənin tərkib hissəsi (implied terms) qismində nəzərə alınmalı olması ilə bağlı mövqeyi əsassızdır
3. İddiəçinin qeyd etdiyinin əksinə hazırkı mübahisə üzrə dünya miqyasında neftin qiymətinin dəyişməsi fors-major hal kimi deyil, kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir.
4. Cavabdeh tərəfindən Sazişə birtərəfli qaydada xitam verilməsi hüquqauyğun və əsaslı olmuşdur.
5. Cavabdeh İddiəçiyə öz müstəsna hüquqlarından istifadə üçün heç bir maneə yaratmamışdır və buna görə də dolayı müsadirə yoxdur.

Arqumentlər

I. Arbitraj tribunalının yurisdiksiyası dövlətin suveren tənzimləmə səlahiyyətinə aid məsələlər baxımından məhdudlaşmalıdır.

1. İddiaçı öz mövqeyini əsaslandırarkən, HPBS-nin 2 nömrəli əlavəsinə əsaslanaraq, bütün mübahisələrin ICC Arbitraj Qaydalarına uyğun olaraq Bakı şəhərində keçiriləcək arbitrajda həll edilməli olduğunu iddia etmişdir. Hərçənd ki, hazırkı mübahisənin əsas hissəsi kommersiya xarakterli və müqavilə üzrə öhdəliklərin icrası ilə bağlı olsa da, dövlətin suveren normativ və inzibati-hüquqi tənzimləmə səlahiyyətinin təfsirini tələb edən hissələr üzrə mübahisə yalnız Arkadiya Respublikasının milli məhkəmələrinin yurisdiksiyasında həll edilməlidir.
2. Qeyd etmək lazımdır ki, İddiaçının bu arqumenti beynəlxalq hüququn tanınmış prinsipləri ilə uyğun deyil. Belə ki, hər bir dövlət öz ərazisindəki fəaliyyətləri tənzimləmək hüququna malik olmasını nəzərə alaraq bu nəticəyə gəlinməlidir ki, milli hüquq normalarının təfsiri arbitraj tribunalının səlahiyyətinə daxil deyil [A], Sazişin 22-ci maddəsi dövlətin normativ aktlarının qiymətləndirilməsini tələb etdiyindən, bu məsələlər yalnız Arkadiya məhkəmələrinin yurisdiksiyasına aiddir [B].

A. Milli hüquq normalarının təfsiri və ya dövlətin normativ aktlarının hüquqi qüvvəsinin qiymətləndirilməsi Arbitraj Məhkəməsinin səlahiyyətindən kənardır.

3. İddiaçı, iqtisadi şərtlərin dəyişməsi ilə bağlı baş verən hallar üçün hökumət tərəfindən tətbiq edilən inzibati tədbirlərin hüquqi nəticələrinin təsiri məsələsinə toxunmuşdur. Mövcud mübahisə üzrə İddiaçı iqtisadi şərtlərin dəyişməsini müəyyən dərəcədə hökumət tərəfindən tətbiq edilən ekoloji cərimələrlə əlaqələndirərək, bu tədbirlərin hüquqi nəticələrinin düzgünlüyü kimi məsələlərə qiymət verilməsini tələb etmişdir. Bu isə artıq kommersiya xarakterli mübahisədən çıxaraq, dövlətin daxili hüquq sisteminə aid bir məsələdir. Bu cür qiymətləndirmə yalnız Arkadiya Respublikasının səlahiyyətli məhkəmələri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Arbitraj tribunalı belə qiymətləndirməni verməklə dövlətin özünün hüquqi sistemini və tənzimləmə avtonomluğunu qiymətləndirmiş olar ki, bu da beynəlxalq hüququn suveren bərabərlik prinsipinə ziddir. Dövlətin

qanunverici tənzimləmələrinin iqtisadi nəticələrinin dəyərləndirilməsi arbitrajın yox, milli yurisdiksiyanın səlahiyyətinə daxildir.¹

4. Qeyd etmək lazımdır ki, arbitraj tribunalının mövcud mübahisə üzrə kommersiya mübahisələrinə baxmaq hüququnu vardır. Lakin İddiaçının irəli sürdüyü tələblərdən bir qismi, xüsusilə dövlət orqanlarının normativ və inzibati qərarlarının hüquqi nəticələrinin qiymətləndirilməsinə yönəlmiş tələblər arbitrajdan kənarda, yalnız Arkadiya məhkəmələrinin yurisdiksiyası çərçivəsində həll edilməlidir. Arbitraj tribunalının kommersiya münasibətləri üzrə səlahiyyəti olsa da, milli qanunların təfsiri və tətbiqi ilə bağlı hüquqi qiymətləndirmə səlahiyyəti olmadığından, bu cür məsələlər üzrə qərar verməsi onun yurisdiksiya həddlərini aşması anlamına gəlir. Məhkəmə presedentində də milli hüququn şərh və tətbiqi məsələlərinə arbitraj tribunalının müdaxiləsi dövlətin “ictimai qayda”sına zidd hərəkət hesab edilməlidir.²
5. Mübahisənin mahiyyəti, əgər dövlətin öz qanunlarının və inzibati tədbirlərinin hüquqi qüvvəsini şərh etməyə yönəlsə, bu mübahisə “non-arbitrability” – yəni arbitrajla həll olunmayan mübahisə – statusuna malik olur. Bu prinsip beynəlxalq arbitraj hüququnda geniş tanınmışdır. Beynəlxalq arbitraj hüququnda “non-arbitrability” anlayışı o mübahisələri ifadə edir ki, onların arbitraj tribunalı tərəfindən deyil, yalnız milli məhkəmələr tərəfindən baxılması mümkündür. Bu istisna adətən ictimai maraqlara toxunan və ya dövlətin suveren fəaliyyət sahəsinə daxil olan məsələlərə şamil olunur. Dövlətin ictimai maraqları müdafiə etmək məqsədi ilə həyata keçirdiyi tənzimləmə fəaliyyəti, əgər ayrı-seçkilik və ya sui-istifadə yoxdursa, arbitraj müdaxiləsinə açıq olmamalıdır.³

B. Sazişin 22-ci maddəsi dövlətin daxili normativ aktlarının qiymətləndirilməsini tələb etdiyindən, həmin məsələlər üzrə mübahisəyə baxmaq Arkadiya Məhkəmələrinin yurisdiksiyasına daxildir.

6. Sazişin 22.1-ci maddəsinə əsasən, Hökumətin və ya digər dövlət orqanlarının Sazişə və Podratçının hüquqlarına mənfi təsir göstərən yeni qanunvericilik və inzibati tədbirlər qəbul etməsi halında, ARKEN Podratçının hüquq və mənafelərinə dəyən mənfi təsirin aradan qaldırılması üçün tədbirlər

¹ Cessna Finance Corporation v. Gulf Jet LLC (ICC Case No. 18769

² Republic of Kazakhstan v. Stati -2017

³ Methanex v. USA (UNCITRAL)

görməlidir. Bu müddəanın tətbiqi dövlətin normativ aktlarının və inzibati qərarlarının mahiyyətə necə şərh olunacağı və Podratçının hüquqlarına hansı həcmdə təsir etdiyini qiymətləndirməyi tələb edir. Bu isə yalnız Arkadiya Respublikasının milli hüququnun konstitusion və inzibati-hüquqi aspektdən təhlili ilə mümkündür. Vurğulamaq lazımdır ki, bu cür qiymətləndirmə yalnız dövlətin səlahiyyətli məhkəmələri tərəfindən həyata keçirilə bilər və arbitraj tribunalının bu qiymətləndirməni həyata keçirməsi beynəlxalq hüquqi aspektdən yanaşdıqda dövlətin suveren hüquqlarına müdaxilə hesab olunur.⁴

II. İddiaçının zərurət yaranacağı təqdirdə cavabdeh tərəfindən əldə olunacaq neft kvotası və məbləğinə dəyişiklik edilməsi barədə razılığın olması və müqavilənin tərkib hissəsi (implied terms) qismində nəzərə alınmalı olması ilə bağlı mövqeyi əsassızdır.

7. İddiaçının öz möqeyini əsaslandırmağa çalışarkən qeyd etdiyi əsas məqamlardan biri də məhz adıkeçən Sazişin 14.1-ci maddəsinə dəyişiklik edilməsini nəzərdə tutan razılığın olması və həmin razılığın ehtimal edilən şərt (implied term) qismində tətbiq edilməsinin zəruriliyi ilə bağlı olmuşdur. Sazişin 14.1-ci maddəsinə əsasən podratçı Tərəflər arasında razılaşdırılmış aylıq cədvələ əsasən hasil olunan neftin 20%-ni yerli bazar nefti kimi ayırmağa və beynəlxalq Brent markalı neftin həmin ay üçün müəyyən edilmiş orta bazar qiymətindən 35% daha aşağı qiymətə cavabdeh' satmağa borcludur. İddiaçı iqtisadi qeyri-sabitlik, inflyasiya, pandemiya və.s kimi obyektiv səbəbləri əsas gətirərək müvafiq maddədə nəzərdə tutulmuş cavabdeh üçün ayrılacaq neftin orta bazar qiymətindən 35% daha aşağı qiymətə cavabdehə satılmasının onlar üçün iqtisadi çətinliklərə səbəb olduğunu, eləcə də, zərurət olacağı təqdirdə qeyd olunan maddəyə dəyişiklik edilməsinin mümkünlüyü barədə guya cavabdehin razılığının mövcud olmasını qeyd edərək həmin razılığın yazılı müqavilədə öz əksini tapmasa belə, ehtimal edilən şərt (implied term) kimi tətbiqinin zəruri olduğunu bildirmişdir. Aşağıda qeyd olunanlara əsasən iddiaçının müvafiq mövqeyi ilə razılaşmırıq.

⁴ Methanex v. USA (UNCITRAL)

A. Zərurət yaranacağı təqdirdə Sazişin 14.1-ci maddəsinə dəyişiklik edilməsinin mümkünlüyü barədə razılığın olması həm onun bağlanması zamanı qarşıya qoyulmuş məqsədlə, eləcə də, cavabdehin niyyəti ilə kəskin ziddiyət təşkil edir.

8. Bu barədə mövqeyimizi əsaslandırarkən ilk növbədə iddiaçının da vurğuladığı ehtimal edilən şərt (implied terms) anlayışının nəyi ifadə etməsi ilə bağlı qarşı tərəfin də istinad etdiyi doktrinal mənbələri nəzərinizə çatdırmağı məqsəduyğun hesab edirik. Ehtimal edilən şərt müqavilə hüququnun əsas anlayışlarından biri olmaqla, müqavilə mətnində açıq şəkildə ifadə olunmasa da, hüquq nəzəriyyəsi (doktrina), qanun və ya məhkəmə praktikasına əsasən müqavilənin tərkib hissəsi kimi qəbul olunan şərtləri ifadə edir. Bu şərtlər müqavilənin mətnində açıq şəkildə ifadə olunmasa da, tərəflərin iradəsinə və müqavilənin məqsədinə əsaslanaraq müqaviləyə daxil edilmiş şərtlər hesab olunur. Tərəflər arasında yaranmış münasibətlərin tam və hərtərəfli formada sadəcə yazılı müqavilədə müəyyən olunmuş müddəalar əsasında tənzimlənməsinin bəzi hallarda qeyri-mümkün olması nəzərə alınsa, bu şərtlərin tətbiq olunması mövcud boşluqların doldurulması və tərəflərin maraqlarının ədalətli surətdə qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman müqavilə azadlığı prinsipinin qorunması və onun müdaxiləyə məruz qalmaması baxımından müqavilə ilə qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd, tərəflərin niyyətləri və müqavilənin müddəaları nəzərə alınmalı, müvafiq olaraq məqsədə, niyyətə və müqavilənin şərtlərinə zidd hər hansısa razılaşma və ya digər şərt ehtimal edilən şərt qismində nəzərə alınmamalıdır.
9. Başqa sözlə hər hansı razılığın ehtimal edilən şərt qismində tətbiqi üçün o aşağıdakı əlamətlərə malik olmalıdır:
- Müqavilədə aydın şəkildə təsbit olunmamalıdır.
 - Müqavilənin funksionallığının və effektivliyinin təmin edilməsi baxımından zəruri olmalıdır.
 - Tərəflərin bu şərti qabaqcadan nəzərdə tutduqları ehtimal edilə bilən (presumed intention) olmalıdır.
 - Müqavilə, qanunun tələbləri, tərəflərin niyyətləri ilə ziddiyət təşkil etməməlidir.

Ehtimal edilən şərtin nə olduğu və hansı əlamətlərə malik olduğunu aydınlaşdırdıqdan sonra, iddiaçının ehtimal edilən şərt qismində nəzərdə tutduğu razılığın nədən ibarət olması, onun yuxarıda qeyd olunan anlayış və əlamətlər ilə uyğunluq təşkil edib-etməməsi məsələsini araşdırmağı zəruri hesab edirik. İddiaçı qeyd edir ki, hər nə qədər Sazişin 14.1-ci maddəsində

Cavabdehə satılacaq neft kvotası və məbləği ilə bağlı razılıq yazılı surətdə təsbit olunsada, zərurət yaranacağı təqdirdə həmin hissələrdə qeyd olunacaq rəqəmlərə dəyişiklik edilməsi, iddiaçı üçün daha münasib məbləğin müəyyən edilməsi istiqamətində tərəflər arasında razılıq əldə olunmuşdur. Bu barədə mövqeyini əsaslandırarkən İddiaçı hər iki tərəfin bu mənada ehtimal edilən niyyətinin mövcud olduğunu vurğulamışdır. Eyni zamanda sonuncu AR Mülki Məcəlləsinin 404.1-ci maddəsinə istinad etməklə müqavilə şərtlərini təfsir edərkən məhkəmə təkcə müqavilədəki söz və ifadələrin hərfi mənasının deyil, həm də tərəflərin iradə ifadəsinin həqiqi mənasının, bütövlükdə müqavilənin hərfi mənasının onun digər şərtləri və mənası ilə müqayisəsini nəzərə alınmalı olmasını qeyd etmişdir.

10. Arbitraj heyətinin nəzərinə çatdırmaq istəyirik ki, tərəflər arasında bağlanmış sazişlə bağlı dərc olunmuş və iş materiallarında olan press-relizdə də qeyd olunduğu kimi, Arkadiyanın enerji təhlükəsizliyi və büdcəsinə verdiyi strateji töhfə nəzərə alınaraq cavabdeh Savalan yatağının reabilitasiyası üçün texnologiyalara malik əməkdaşlığa üstünlük vermişdir. Əlavə olaraq, HPBS-də istehsalın 20%-nin Yerli bazar nefti kimi ayrılması, Arkadiya hökuməti tərəfindən müəyyən edilmiş qiymətə (beynəlxalq bazar qiymətlərindən xeyli aşağı) sabit daxili enerji təchizatını təmin etməsi, yerli istehlakçıları beynəlxalq qiymət dəyişkənliyindən qorunması və yerli sənayeni dəstəklənməsi kimi məsələlər nəzərdə tutulurdu.
11. Göründüyü kimi Cavabdeh Sazişin bağlanmasında əsas məqsədlərinin həm ölkənin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, həm də yerli istehlakçıların beynəlxalq bazar qiymətlərindəki dəyişikliklərdən qorunması olmasını aydın surətdə bəyan etmişdir. İddiaçının qeyd etdiyi kimi, Sazişlə müəyyənləşdirilmiş məbləğin dəyişdirilməsi bu mənada müqavilənin bağlanması ilə qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olunmasını, daha dəqiq desək, Arkadiyanın yerli istehlakçılarının beynəlxalq qiymət dəyişikliklərindən qorunmasını mümkünsüz edəcəkdir. Halbuki yuxarıda ehtimal edilən şərtin nəzərə alınması üçün malik olması zəruri olan əlamətlər sadalanarkən tərəflərin belə niyyətlərinin olmasının, müqavilənin məqsədləri və tərəflərin niyyəti ilə ziddiyət təşkil etməməsinin labüd olduğu qeyd olunmuşdu. Deməli, Sazişin 14.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş neft kvotası və məbləğinə dəyişiklik edilməsi ilə bağlı hər hansı razılıq cavabdehin niyyəti və müqavilənin məqsədi ilə uyğunluq təşkil etməməklə yanaşı, cavabdehin belə bir ehtimal edilən niyyətinin olması da müəyyən edilə bilməz. Müqavilənin məqsədi ilə uyğunluq təşkil etmədiyi və cavabdehin niyyətinin ehtimal edilməsinin mümkün olmadığı halda iddiaçının qeyd etdiyi şərtin ehtimal edilən (implied term) kimi nəzərə alınmaqla tətbiq edilməsi də mülki qanunvericiliyin əsas

prinsiplərindən biri olan müqavilə azadlığı prinsipinin də kobud surətdə pozulması ilə nəticələnər. AR Mülki Məcəlləsinin 390.1-ci maddəsinə əsasən fiziki və hüquqi şəxslər azad surətdə müqavilələr bağlaya və bu müqavilələrin məzmununu müəyyənləşdirə bilərlər. Eyni zamanda müqavilə azadlığı AR Mülki Məcəlləsinin 6.1.5-ci maddəsində mülki qanunvericiliyin əsas prinsiplərindən biri kimi nəzərdə tutulmuşdur. Belə bir dəyişikliyin ediləcəyi təqdirdə cavabdehin müqavilə bağlayarkən qarşısına qoyduğu məqsəd də öz əhəmiyyətini itirər.

12. Guya zərurət yaranacağı təqdirdə neft kvotası və məbləğinə dəyişiklik edilməsinin mümkünlüyü barədə daha əvvəldən Cavabdehin razılıq verməsi ilə bağlı iddiaçının qeyd etdiklərinə münasibətdə bildirmək istəyirik ki, bu mənada qeyd edilənlər əsaslandırılmamış, formal müləhizələrdən başqa bir şey deyildir. Təsadüfi deyil ki, cavabdehin belə bir razılıq verməsi və bu cür niyyətini ifadə etməsi ilə bağlı heç bir sübut iddiaçı tərəfindən təqdim edilməmişdir. Halbuki AR Mülki Prosesual Məcəlləsinin 77.1-ci maddəsinə əsasən hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.
13. Odur ki, yuxarıda qeyd olunanlar nəinki iddiaçının qeyd etdiyi razılığın ehtimal edilən şərt qismində tətbiq edilməsi üçün zəruri əlamətlərə malik olmadığını təsdiq edir, həmçinin onun ehtimal edilən şərt qismində qəbul edilməsinin mülki qanunvericiliyin əsas prinsiplərindən biri olan müqavilə azadlığı prinsipinin pozulması ilə nəticələncəyini də göstərir.

III. İddiaçının qeyd etdiyinə əksinə hazırkı mübahisə üzrə dünya miqyasında neftin qiymətinin dəyişməsi fors-major hal kimi deyil, kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir.

14. Sözügedən mübahisənin ədalətli və hüquqauyğun həll edilməsi ilk növbədə mövcud münasibətlər üzrə hər hansı fors major halın olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsini şərtləndirir. İddiaçı tərəfindən təqdim edilmiş memoronduma nəzər saldıqda görürük ki, qarşı tərəf həm HPBS-ə, həmçinin Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT Prinsiplərinə istinad edərək fors major halın mövcudluğu barədə mövqeyini əsaslandırmağa çalışmışdır. Buna görə də, fors major halın mövcudluğu ilə bağlı bu hissədə İddiaçının mövqeyinə münasibət bildirməyi məqsədəuyğun hesab edirik.
15. Mövcud münasibətlər Sazişin 21-ci maddəsinin mahiyyətinə uyğun olaraq fors-major hal hesab edilmir [A]. Əgər fors-major hal mövcud olsa idi belə, İddiaçı Sazişə uyğun olaraq bu barədə dərhal

məlumat verməli idi [B]. Həmçinin, mövcud vəziyyət hüquq doktrinasında fors-major hal kimi qiymətləndirilmək üçün tələb olunan meyarlara cavab vermir [C]. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq iqtisadi şəraitdəki qiymət dəyişiklikləri fors major hal kimi yox, adi kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir [D].

A. Sazişin 21-ci maddəsi ilə işin faktiki hallarının qarşılıqlı təhlili mövcud münasibətdə hər hansı fors-major halın mövcudluğuna dəlalət etmir.

16. İddiaçı Sazişin 21-ci maddəsinə istinad edərək neftin qiymətindəki qeyri-stabilliyin, pandemiyanın və inflyasiyanın neft əməliyyatlarını əhəmiyyətli dərəcədə ləngitdiyini vurğulayaraq, mövcud vəziyyətin Sazişdəki fors-major hallarının dairəsinə aid edilməli olduğu qənaətinə gəlmişdir. Halbuki, adıkeçən maddənin hərtərəfli təhlili sadalanan səbəblərin fors major hal hesab edilməsi üçün yetərli əsas yaratmadığını təsdiq edir. Belə ki, Sazişin 21-ci maddəsinə uyğun olaraq, *“fors-major halı o deməkdir ki, hər hansı hadisə neft əməliyyatlarının qarşısını alır, onları əhəmiyyətli dərəcədə ləngidir və ya əhəmiyyətli maneçilik törədir, yaxud Podratçının bu Sazişdə təsbit olunmuş hüquqlarına ciddi xələl gətirir və ya onlara təhlükə yaradır və istənilən halda bütün ağlabatan tədbirlər görülsə də, bu hadisə və ya onun nəticələrinə nəzarət təsirə məruz qalan Tərəfin imkanları xaricindədir”*. Müvafiq maddənin məzmunundan aydın olur ki, mövcud vəziyyətin fors major hal kimi qiymətləndirilməsi üçün o ən azı aşağıdakı şərtlərə cavab verməlidir:

- ✓ *Hadisə neft əməliyyatlarının qarşısını almalı, onları əhəmiyyətli dərəcədə ləngitməli və ya əməliyyatlara əhəmiyyətli maneçilik törətməlidir.*
- ✓ *Hadisə Podratçının bu Sazişdə təsbit olunmuş hüquqlarına ciddi xələl gətirməli və ya onlara təhlükə yaratmalıdır.*
- ✓ *Bütün ağlabatan tədbirlər görülsə də, hadisə və ya onun nəticələrinə nəzarət təsirə məruz qalan Tərəfin imkanları xaricində olmalıdır.*

Hadisənin fors-major hal kimi qiymətləndirilməsi üçün qeyd edilən ilk iki şərtə yalnız birinin mövcudluğu tələb olunsada, üçüncü şərtin mövcudluğu hər bir halda zəruri xarakter daşıyır. Belə ki, maddədə ilk iki şərt üçün “və ya”, üçüncü şərt üçün isə “və” bağlayıcısından istifadə olunmuşdur. Deməli, vəziyyətin fors-major hal olaraq dəyərləndirilməsi üçün o mütləq ilk iki şərtə ən azı birinin, üçüncü şərtin isə mütləq mövcudluğu tələb olunur. Qarşı tərəf öz mövqeyini əsaslandırarkən pandemiya və inflyasiya nəticəsində neftin bazar qiymətindəki dəyişikliklərin

əməliyyatların ləngiməsinə səbəbiyyət verdiyinə görə fors-major halın mövcud olmasını qeyd etmişdir. Vurğulamaq lazımdır ki, neftin bazar qiymətinin dəyişməsi normal iqtisadi risklər çərçivəsində qiymətləndirilməli olan haldır. Neftin qiymətinin artması və ya azalması müxtəlif iqtisadi dövrlərdə təklif və tələbin dəyişməsi, OPEC-in müvafiq qərarları, geosiyasi risk amilləri kimi faktorlarla biləvasitə bağlıdır və bu kimi hallar “kommersiya riski” çərçivəsində qiymətləndirilir. Tərəflər kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olduqları zaman bu riskləri qəbul etmiş sayılırlar. Bazar neftində qiymət dalğalanmaları təbiət etibarlı ilə proqnozlaşdırıla biləndir və heç də qarşısı alınmaz və ya iradədən kənar sayılmır. Müqavilə bağlayan tərəflər bu riskləri nəzərə almalıdırlar. O cümlədən, OMEX təcrübəli və beynəlxalq neft şirkəti kimi layihənin maliyyə proqnozlarını və risklərini qiymətləndirərkən bu amilləri nəzərə almalı idi.

17. Beynəlxalq Satış Müqavilələri Konvensiyası (CISG) üzrə məsləhətçi şuranın 20-ci rəyində qiymət dəyişiklərinin məhkəmələr və arbitraj orqanları tərəfindən adətən qabaqcadan proqnozlaşdırıla bilən hal olması və buna görə də fors-major hal qismində qiymətləndirilməməli olması qeyd olunmuşdur.⁵
18. İqtisadi dəyişikliklər və bazar dəyişiklikləri yalnız müqavilədə xüsusi göstərilərsə fors-major hal hesab edilir və tərəfi öhdəlikdən azad edə bilər. ⁶Beynəlxalq praktikada bazar qiymətlərinin dəyişməsi müqavilə bağlanmazdan əvvəl proqnozlaşdırıla bilən risk hesab edilir. ⁷

B. Tərəflər arasında yaranmış mübahisədə fors-major mövcud olsaydı belə, Sazişə uyğun olaraq İddiaçı dərhal fors-major hal və onun təsirləri barədə rəsmi bildirişlə məlumat verməli idi.

19. Belə ki, Sazişin 21.2-ci maddəsinə əsasən: *“Tərəflərin hər hansı biri fors-major ilə üzləşdikdə digər tərəfə dərhal rəsmi şəkildə fors-major halının nədən ibarət olması, ehtimal olunan davam etmə dövrü və proqnozlaşdırılan təsiri haqqında təfəssilatlı məlumat təqdim edir.”* Qeyd olunan maddənin təhlilindən aydın olur ki, İddiaçının öz əsaslandırmasında göstərdiyi vəziyyət fors-major hal hesab edilsə idi belə, o dərhal fors-major hal, onun ehtimal olunan davam etmə müddəti və proqnozlaşdırılan təsiri barədə rəsmi məlumat təqdim etməli idi. Lakin İddiaçı tərəfindən müqavilə

⁵ CISG Advisory Council Opinion No 20

⁶ Cessna Finance Corporation v Gulf Jet LLC (Final Award), ICC Case 18769 of 2014

⁷ Hancock Paper Co. v. Champion International Corp., 424 F. Supp. 285

üzrə qarşı tərəfə bu barədə hər hansı bir rəsmi bildiriş təqdim edilməmişdir. Bu isə göstərir ki, İddiaçı həmin vəziyyəti baş verdiyi vaxtda fors-major halı kimi qiymətləndirməmiş, yalnız nəticələri mənfi yöndə inkişaf etdikdən sonra bu əsasla çıxış etməyə cəhd göstərmişdir. Bu cür yanaşma isə nə Sazişin 21.2-ci maddəsinin tələblərinə, nə də ümumiyyətlə fors-major mexanizminin hüquqi mahiyyətinə uyğundur.

C. Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT Prinsiplərinin yeddinci maddəsinə uyğun olaraq fors-major halın mövcudluğuna dair müəyyən edilmiş meyarların təhlili hazırki iş üzrə belə bir halın olmasını istisna edir.

20. İddiaçı Sazişlə yanaşı Beynəlxalq Ticarət Müqavilələri üzrə UNIDROIT Prinsiplərinin yeddinci maddəsinə də istinad etmiş və həmin maddəyə əsasən bazar qiymətlərindəki dəyişikliklərin fors-major hal kimi qiymətləndirilməli olması barədə mövqeyini nümayiş etdirmişdir. Halbuki həmin prinsiplərlə bağlı nəzərdə tutulmuş 7.1.7-ci maddəyə əsasən *“Müqavilə üzrə öhdəliyin icra edilməməsi halında əgər tərəf sübut edərsə ki, icranın baş tutmaması onun nəzarətindən kənar olan bir maneə səbəbindən yaranmışdır və belə maneəni müqavilə bağlanarkən qabaqcadan nəzərə almaq və nəticələrini aradan qaldırmaq əğlabatan şəkildə mümkün olmamışdırsa, həmin tərəf məsuliyyətdən azad edilir”*. Qeyd olunan maddənin sistematik təhlilinə uyğun olaraq fors-major hesab edilmə üçün üç əsas meyar olmalıdır: a) hadisə tərəfin hərəkətlərindən və ya iradəsindən asılı olmadan baş verməlidir; b) hadisə müqavilə bağlanarkən əğlabatan şəkildə proqnozlaşdırıla bilinməməlidir - əgər risk məlum idisə və ya məntiqli şəkildə baş verməsi gözlənilirdisə, bu zaman fors-major hesab edilmə üçün müqavilədə nəzərə alınması tələb olunur; c) hadisə elə bir xarakter daşımalıdır ki, tərəf onu əğlabatan səylərlə aradan qaldıra bilmə imkanın olmasın.
21. Göründüyü kimi mövcud vəziyyətin fors-major hal kimi qiymətləndirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş tələblərdən biri əğlabatan şəkildə proqnozlaşdırılmasının mümkünsüzlüyündə ifadə olunur. Halbuki yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, bazar qiymətlərindəki dəyişiklər, eləcə də, inflyasiya kimi amillər bu tələbə cavab verməməkdədir. Belə ki, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi adıkeçən hallar azad bazar iqtisadiyyatı üçün xarakterik cəhətlər olmaqla müqavilə tərəfləri üçün gözlənilməsi və proqnozlaşdırılması mümkün kommersiya riski çərçivəsində qiymətləndirilməli olan hallardır. Təsədüfi deyil ki, qarşı tərəf də adıkeçən maddəyə və meyarlara istinad etsə də

mövcud situasiyanın fors-major hal kimi müəyyənləşdirilmiş bütün tələblərə cavab verməsini əsaslandırma bilməmiş, ümumi ifadələrlə vəziyyətin fors-major hal kimi qiymətləndirilməli olması ilə bağlı mövqeyini ifadə etməklə kifayətlənmişdir. Əlavə olaraq qeyd etmək istəyirik ki, beynəlxalq təcrübədə sadalanan halların fors-major hal kimi qiymətləndirilməsinin doğru olmaması barədə bir çox presedentlər də mövcuddur. Məsələn, iqtisadi çətinliklərin və bazar qiymətlərindəki dalğalanmaların fors-major kimi qiymətləndirilməsinin mümkünlüyünü araşdıran mühüm bir presedent hesab olunan 1997-ci il tarixli, 7365 nömrəli işi nümunə göstərə bilərik. Belə ki, həmin mübahisə üzrə tribunal, UNIDROIT Prinsiplərinə istinad edərək, müqavilə tərəflərinin gözlənilməz və qarşısıalınmaz hadisələr nəticəsində öhdəliklərindən azad ola biləcəyini, lakin iqtisadi çətinliklərin bu kateqoriyaya daxil olmadığını bildirmişdi.⁸

D. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq iqtisadi şəraitdəki qiymət dəyişikliklərini fors major hal kimi yox, adi kommersiya riski kimi qiymətləndirilməlidir.

22. Bu baxımdan, sadəcə neft qiymətlərinin düşməsi kimi iqtisadi dəyişikliklər fiziki və ya hüquqi icradan əl çəkilmə demək deyil. İddiaçı pandemiya və qiymət enişinin neft hasilatına bilavasitə fiziki maneə törətdiyini sübut etməlidir, lakin İddiaçı öz mövqeyini əsaslandırarkən sözügedən münasibətlərlə və bu münasibətlərin yaratdığı konkret maneələrin xarakterini göstərməmişdir. Hancock Paper Co. v. Champion Intl. işində qiymətlərin ucuzlaşması fors-major sayılmayaraq bazar qiymətlərinin düşməsi “supervening impossibility” yox, yalnız gözlənilməyən çətinlik kimi qiymətləndirilmişdir.⁹
23. Ümumən, beynəlxalq arbitraj təcrübəsi də iqtisadi şəraitdəki sadə dəyişiklikləri adi kommersiya riski hesab etmişdir (Cessna Finance Corporation v Gulf Jet LLC (Final Award), ICC Case 18769 of 2014). İqtisadi çətinliklərlə bağlı iddiaların müvəffəqiyyət qazanmaması beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinin bu cür iddialara qarşı nisbətən konkret mövqeyinin mövcud olduğunu göstərir. Bu yanaşmanın əsasını təşkil edən prinsip ondan ibarətdir ki, tərəflər iqtisadi çətinliklərə baxmayaraq müqavilə öhdəliklərinə riayət etməlidirlər, çünki iqtisadi dalğalanmalar qabaqcadan görülmə bilən risklər sırasına daxildir və bu risklərin bölgüsü tərəflər arasında müqavilə bağlanarkən müəyyənləşdirilməlidir.

⁸ ICC Case No. 7365 (1997)

⁹ Hancock Paper Co. v. Champion International Corp., 424 F.Supp. 285 (E.D. Pa. 1976)

24. Əlavə olaraq, Oxşar münasibətlərlə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında manatın məzənnəsinin dəyişməsi maliyyə riski kimi dəyərləndirilməli olduğu və belə hallar üzrə müqavilə şərtlərinin birtərəfli qaydada dəyişdirilməsinin və ya ləğvinin şəraitin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi kimi qəbul edilə bilməyəcəyi müəyyən edilmişdir. Bu yanaşma onu göstərir ki, iqtisadi dalğalanmalar və bazar qiymətlərindəki dəyişikliklər tərəflərin daşımali olduğu kommersiya riskləri çərçivəsində qiymətləndirilməlidir. Deməli, belə halların fors-major və ya "hardship" kimi hüquqi əsasla öhdəlikdən azad olunma vasitəsi kimi təqdim edilməsi hüquqi əsaslardan məhrumdur.

IV. Cavabdeh tərəfindən Sazişə birtərəfli qaydada xitam verilməsi hüquqauyğun və əsaslı olmuşdur

25. İddiaçının qeyd etdiyi digər önəmli məqamlardan biri Sazişə cavabdeh tərəfindən birtərəfli qaydada xitam verilməsinin hüquqauyğun olmaması ilə bağlı olmuşdur. Bu zaman cavabdeh iddiaçı tərəfindən yol verilmiş çatışmazlıqların əhəmiyyətli pozuntu kimi qiymətləndirilməməli olduğunu vurğulamış, əhəmiyyətli pozuntu olmadan müqaviləyə birtərəfli qaydada xitam verilməsinin qanunsuz və əsassız olduğunu bildirmişdir. Aşağıda qeyd olunanlara əsasən iddiaçının bu istiqamətdə mövcud mövqeyi ilə razılaşmırıq.

A. İddiaçı tərəfindən yol verilən çatışmazlıqlar Sazişdə müəyyən edilmiş əhəmiyyətli pozuntu anlayışı ilə uyğunluq təşkil edir

26. Tərəflər arasında mövcud münasibətlərin yazılı Sazişlə tənzimləndiyini nəzərə alsaq, yaranmış mübahisənin həlli zamanı müqavilə azadlığı prinsipini rəhbər tutmaqla məhz Sazişin müddəalarına istinad etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu zaman yaranmış mübahisə üzrə müqavilənin tətbiq olunması zəruri olan müddəası mövcuddursa və həmin müddəa mülki qanunvericiliyin imperativ tələbləri ilə ziddiyət təşkil etmirsə, (və ya etibarsız hesab olunmayıbsa) məhz həmin müddəa nəzərə alınmalıdır ki, bu da xüsusi hüququn dispoitivlik tələbindən irəli gələn qaydadır. Belə olan halda iddiaçı tərəfindən əhəmiyyətli pozuntu halının mövcudluğu mübahisələndirildiyindən, ilk növbədə əhəmiyyətli pozuntunun nə olması istiqamətində araşdırma aparmaq zəruridir. Tərəflər arasında bağlanmış Sazişin 14.2 və 14.3-cü maddələri əhəmiyyətli

pozuntunun nə olması, 35-ci maddəsi isə belə hal baş verəcəyi halda müqaviləyə birtərəfli qaydada xitam verilməsi ilə bağlı tərəflərin hüquqları barədə suallara cavab verməkdədir. Belə ki, adıkeçən Sazişin 14.2-ci maddəsinə əsasən Podratçı Təqvim rübü ərzində Tərəflərin razılaşdırdığı cədvəl üzrə Sazişin 14.1 bəndində nəzərdə tutulan öhdəlikləri yerinə yetirmədikdə (“əskik tədarük”) Podratçı əskik tədarükün əvəzini həmin Təqvim rübündən sonrakı Təqvim rübündə (i) analoji keyfiyyətli və ya ARKEN-lə razılaşdırılan digər keyfiyyətli xam neftlə, yaxud (ii) Tərəflər arasında razılaşdırılmış sair qaydada tam həcmdə ödəməlidir. Podratçı əskik tədarükün əvəzini bu bənddə göstərilən qaydada ödəyə bilmədikdə bu cür ödəməmə Sazişin əhəmiyyətli pozuntusu hesab olunur. Həmin maddənin üçüncü bəndinə əsasən iki (2) ardıcıl Təqvim rübü ərzində əskik tədarük olduqda və Podratçı həmin əskik tədarükün əvəzini 14.2 bəndinə müvafiq olaraq ödəmədikdə ARKEN 35-ci maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada və şərtlərlə Kontrakt Sahəsinə münasibətdə bu Sazişə xitam vermək hüququna malikdir. Sazişin 35.1-ci maddəsinə uyğun olaraq hər hansı Tərəf bu Saziş üzrə öz öhdəliklərinin əhəmiyyətli pozuntusuna yol verərsə və digər Tərəfin həmin əhəmiyyətli pozuntunun xarakteri və mahiyyəti, habelə həmin əhəmiyyətli pozuntuya görə bu Sazişin qüvvəsinə xitam vermək niyyəti haqqında bildirişindən sonra doxsan (90) gün müddətində bu pozuntu aradan qaldırılmazsa və ya düzəldilmərsə, qarşı tərəf müqavilənin qüvvəsinə istənilən vaxt birtərəfli qaydada xitam verə bilər.

27. İşin faktiki hallarına nəzər saldıqda görürük ki, sazişə cavabdeh tərəfindən birtərəfli qaydada xitam verilməsinin əsasında İddiaçının Yerli bazar nefti, minimum investisiya öhdəlikləri və hasilat artımı ilə bağlı əskiklikləri dayanmışdır. Həmin əskikliklər öz növbəsində Sazişin 14.2-ci maddəsində müəyyənləşdirilmiş neft tədarükü ilə bağlı pozuntuya səbəbiyyət vermişdir ki, bu da tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müəyyənləşdirilmiş əhəmiyyətli pozuntu anlayışına tam formada uyğun gəldiyini göstərir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Sazişin məzmununda iki ardıcıl rüb ərzində “əskik tədarük” baş verdiyi və əvəzinə uyğun təminat verilmədiyi halda cavabdehin Sazişi xitam etmək hüququ açıq şəkildə müqavilədə təsbit olunmuşdu. Cavabdeh Sazişə birtərəfli qaydada xitam verərkən 35-ci bəndin tələblərinə tam şəkildə riayət etmiş, mövcud çatışmazlıqların 90 (doxsan) gün müddətində aradan qaldırılması ilə bağlı iddiaçıya xəbərdarlıq ünvanladığından sonra həmin hallar aradan qaldırılmadığına görə tam qanuni və əsaslı formada Sazişə xitam vermişdir.

V. Cavabdeh İddiaçıya öz müstəsna hüquqlarından istifadə üçün heç bir maneə yaratmamışdır və buna görə də dolayı müsadirə yoxdur.

28. İddiaçı və Cavabdeh arasında bağlanmış müqavilə 20 iyun 2020-ci ildə Cavabdeh tərəfindən xitam olunmuşdur. İddiaçı tərəf müqavilənin bir tərəfli xitamını Cavabdehin dolayı müsadirəsi kimi qiymətləndirmiş və kompensasiya tələb etmişdir. Lakin Cavabdeh müqaviləyə bir tərəfli xitamın dolayı müsadirə yaratmadığını bildirmişdir.
29. İlk öncə qeyd etmək vacibdir ki, dolayı müsadirə Beynəlxalq hüquqda bu cür xarakterizə olunur: *İqtisadi Əməkdaşlıq və İnşaf Təşkilatı (İƏİT)-nin Xarici Mülkiyyətin Müdafiəsi Haqqında Konvensiyasının Layihəsi və İƏİT Şurasının Konvensiya Layihəsi Haqqında Qərarının 3-cü maddəsinin (b) bəndinə əsasən əsassız ayrı-seçkilik xarakterli tədbirlərlə əmlakdan istifadəyə müdaxilə dolayı müsadirəyə bərabər tutulur.*
30. *Belə ki, Dayanıqlı İnşaf üzrə Beynəlxalq İnstitutun Ticarət Müzakirəçiləri üçün Davamlılıq Alətləri: Ticarət və İnvestisiya 2030 Dayanıqlı İnşaf Gündəliyinə Nail Olmaq üçün vasitə kimi nin 5.4.4-cü maddəsində dolayı müsadirəyə bu cür anlayış verərək qeyd edir: Dolayı müsadirə o zaman baş verir ki, dövlət birbaşa mülkiyyəti ələ keçirmədən belə onun iqtisadi dəyərini kəskin şəkildə aşağı salan, investisiyanın istifadəsinə və ya faydasına effektiv nəzarəti ələ keçirərək və ya başqa şəkildə müdaxilə edir.*
31. Bu anlayışların təfsirindən başa düşmək olar ki dolayı müsadirə əsassız ayrı-seçkilik xarakterli hərəkətlərdə və ya mülkiyyətin dəyərini aşağı salan investisiyanın istifadəsinə və ya faydasını aşağı salan formada hərəkətlər edərək dolayı müsadirə etmiş olur. İddiaçı öz mövqeyində Siemens A.G. v. The Argentine Republic işinə istinad edərək qeyd etmişdirlər ki müqaviləyə verilən birtərəfli xitam heç bir hüquqi əsas olmadan tərəfin investisiya hüququna zərər vermişdir. Buna görə də bu dolayı müsadirə kimi qiymətləndirilmişdir.
32. Lakin müvafiq işin məzmununda qeyd olunur ki Cavabdeh – Argentina iqtisadi böhran səbəbini əsas gətirərək müqaviləyə xitam vermişdir. Siemens isə bununla bağlı heç bir riski öz üstünə götürməmişdir. Buna görə də məhkəmə bu addımı dolayı müsadirə kimi hesab etmişdir. Halbuki Omex və ARKEN arasında bağlanan müqavilənin xitamının səbəbi qismində iqtisadi böhran deyil iddiaçının əhəmiyyətli pozuntu törətməsi çıxış etmişdir. Burada isə heç bir hüquqazidd davranış yoxdur.

33. Belə ki Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 421.1-ci maddəsi qeyd edir ki, tərəflərdən birinin tələbi ilə müqavilə o halda bir tərəfli ləğv edilə bilər ki digər tərəf müqaviləni əhəmiyyətli dərəcədə pozsun və ya müqavilədə bununla bağlı razılaşma olsun. Həmin maddədə əhəmiyyətli pozuntu o hal hesab olunur ki digər tərəfin vurduğu zərər nəticəsində tərəf müqavilə bağlanarkən ümid etməyə haqqı çatanlardan xeyli dərəcədə məhrum olur.
34. Tərəflər arasında bağlanan müqavilənin 35-ci maddəsinin (C) bəndində də qeyd olunur ki, müqavilənin kommersiya məqsədinin baş tutmasına mane olan davranış aradan qaldırılmazsa, bu əhəmiyyətli pozuntuya bərabər tutulur.
35. Belə ki, həm, qnunvericilik həm də, müqavilədə ona birtərəfli xitam verilməsinin əsasları aydın göstərilmişdir. Bununla yanaşı Beynəlxalq hüquqda 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 60(3)-cü maddəsində qeyd olunur ki, tərəflərdən birinin müqavilənin məqsədinə təsir edəcək ciddi öhtəlik pozuntusu digər tərəfə müqaviləyə xitam vermək hüququ verir. Bundan əlavə bu hüquq UNİDROİT Prinsiplərinin 7.3.1-ci maddəsində də izah olunaraq öz əksini tapmışdır. İddiaçı isə qeyd edir ki, Cavabdeh müqaviləyə İddiaçının maliyyə gərginliyinə görə xitam verib. Lakin qeyd etdiyimiz kimi səbəb maliyyə gərginliyi deyil əhəmiyyətli pozuntu kimi qiymətləndirilən İddiaçının öz öhdəliklərini (Sazişin 14.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş neft tədarükü üzrə öhdəliklər) yerinə yetirməməsidir.
36. Bununla belə Cavabdehin müqavilə tərəfi kimi İddiaçını seçməsi onun peşəkarlığı və bu cür riskləri idarə edə biləcək olmasında ifadə olunurdu. Cavabdeh bunu press- relizdə də açıqca qeyd edərək bunun ARKEN-nin enerji təhlükəsizliyi və büdcəsinə verdiyi strateji töhfə kimi qeyd edir. Cavabdeh İddiaçı tərəfindən atılan addımları görməzdən gəlmir, lakin onların heç bir nəticəsinin olmaması Cavabdehdə İddiaçının müqavilə tərəfi kimi zəruri xüsusiyyətlərinə inamı sarsıtmışdır. İddiaçının Cavabdehin pozduğunu iddia etdiyi müqavilənin 35.1-ci maddəsi isə əhəmiyyətli pozuntu törədən tərəfin ağlabatan tədbirləri və bu tədbirlərin davamlı olmasını nəzərdə tutur. Lakin İddiaçının kreditorlarla bağlı atdığı addımların heç bir nəticəsi olmamış və dolayısı ilə də bir davamlılıq göstərməmişdir. İddiaçının atdığı və israr etdiyi yeganə davranış müqaviləyə beynəlxalq bazar qiymətlərindən 20 faiz aşağı neft satılmasıyla bağlı dəyişiklik idi. Bu isə öz növbəsində bağlanmış podrat müqaviləsinin və müqavilənin əsas məqsədlərindən birinin pozulması demək idi. Hansı ki, iddiaçı bununla bağlı risk götürmüşdür və Cavabdeh İddiaçının bu riskin öhtəsindən gələ biləcəyinə inanaraq onunla müqavilə bağlamışdı.

37. Cavabdeh tərəfindən tətbiq edilən cərimələr İddiaçının üzərinə götürdüyü Yerli bazar nefti ilə əlaqədar öhdəliyini yerinə yetirməməsinə görə idi və heç bir müsadirə məqsədi daşımırdı. Belə ki, beynəlxalq hüququn prinsipi olan pacta sunt servanda prinsipinə görə müqavilələrə əməl edilməlidir və tərəfin iqtisadi çətinlikləri səbəb kimi göstərilə bilməz. Çünki İddiaçı müqavilə bağlanarkən bu risklərini könüllü götürmüşdür. Qeyd edək ki, *Parenco Ecuador Ltd. v. Republic of Ecuador* işində Parenco Ecuador Ltd. öz yerli bazar nefti ilə bağlı götürdüyü öhtəliklərini yerinə yetirməmişdir. Buna əsas olaraq isə iqtisadi böhranı gətirmişdi. Buna görə də hökumət ona cərimələr tətbiq etdi. Tribunal qərarında dövlətin cərimələrini hüquqazidd hesab etməmiş və şirkətin könüllü götürdüyü öhtəliyi icra etməməsinə iqtisadi böhranı əsas gətirə bilməyəcəyini qeyd etmişdir. Onu da əlavə etmək məqsədəmüvafiqdir ki, 2000-ci illərin ortalarında da dünya bazarında neft qiymətləri sürətlə yüksəlmişdi. Bu isə müqavilə öhtəliklərinin yerinə yetirilməməsi üçün əsas hesab edilmədi.
38. Bütün bunların nəticəsində qeyd etmək zəruridir ki Cavabdeh fors-major halə görməzdən gəlməmişdir. Ancaq fors-major halın neft qiymətlərində yüksəlişə səbəb olması İddiaçının gözlənilməz adlandıra biləcəyi bir hal deyildir. Belə ki fors-major hal olmasa idi belə İddiaçı könüllü riskləri qəbul etmişdir və Beynəlxalq neft qiymətlərinin dəyişkənliyini bilməli idi. Nəticə etibarilə isə qeyd edilən əsaslarla Cavabdeh tərəfindən müqaviləyə xitam olunması tamamilə hüquqa uyğundur və İddiaçıya qarşı heç bir dolaylı müsadirəyə yol verilməmişdir.

Arbitraja Müraciət

Yuxarıda qeyd olunan faktiki halları nəzərə alaraq və qeyd edilən hüquq normalarına əsaslanaraq Arbitraj tribunalından

XAHİŞ EDİRİK:

1. Tərəflər arasındakı mübahisənin kommersiya xarakterli və müqavilə üzrə öhdəliklərin icrası ilə bağlı olan hissəsinə arbitraj məhkəməsində baxılmalı olsa da, dövlətin suveren normativ və inzibati-hüquqi tənzimləmə səlahiyyətinin təfsirini tələb edən hissələri üzrə mübahisənin Arkadiya məhkəmələrində həll edilməli olduğu bəyan edilsin.
2. Cavabdehin HPBS ilə bağlı müqavilə öhdəliklərini pozmadığı bəyan olunsun.
3. Neftin dünya bazar qiymətlərindəki dəyişikliklərin, pandemiyanın və inflyasiyanın forsmajor hal kimi deyil, kommersiya riski kimi qiymətləndirilməli olduğu və bu səbəbdən İddiaçının müqavilə öhdəliklərindən azad edilməsinin hüquqi əsasının olmadığı bəyan edilsin.
4. Cavabdeh tərəfindən HPBS-nin ləğvinin hüquqauyğun olduğu tanınsın.
5. Cavabdehin hərəkətlərinin dolayı müsadirə olmadığı, beləliklə İddiaçının kompensasiya və ya təzminat hüququnun yaranmadığı təsdiq edilsin.
6. Arbitraj və hüquqşünas xərcləri əsassız iddia qaldırdığı üçün İddiaçı tərəfindən ödənilsin.